

Summary

Tzymbal M. I. Questions of the prophylactic of the illegal use of the special technical tools of hidden getting the information. — Article.

The aspects of the prophylactic of the crime, foreseen by the Art. 359 of the CC of Ukraine are analyzed in the article. The organizational legal mechanisms of common, group and special prophylactic of this crime are looked at, coherent author's position is laid.

Keywords: special technical tools, illegal getting the information, criminal legislation, prophylactic of the crime.

УДК 34 343.9

Ю. В. Раковська

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ У РАМКАХ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Гендерні стереотипи, розмитість меж між торгівлею людьми й незаконною міграцією, особливості психології (сором та неусвідомлення факту того, що особа стала жертвою торгівлі людьми) не дають можливості у повній мірі дослідити та проаналізувати особливості експлуатації чоловіків у процесі торгівлі людьми.

Статистична інформація про торгівлю чоловіками носить епізодичний характер, незважаючи на актуальність даної проблеми, зростаючий попит та важливість даного «ринку» та його вплив на світову економіку.

В рамках діяльності Організації Об'єднаних націй, Міжнародної організації міграції, Міжнародної організації праці, Агентства США по міжнародному розвитку, Міжнародного союзу працівників харчової та тютюнової промисловості, сільського господарства, ресторанного та готельного обслуговування, громадського харчування та суміжних галузей піднімалися окремі питання щодо зростаючого й загрожуючого впливу трудової експлуатації в сучасних умовах.

Окремим аспектам трудової експлуатації в рамках торгівлі людьми присвячені праці В. Іващенко, К. Левченко, А. Орлеан, А. Топчій, О. Ізбаш, Ю. Седая, Н. Ільїна та інших. Однак детальне вивчення особливостей трудової та сексуальної експлуатації чоловіків не проводилося.

Тому метою даної статті є вивчення особливостей експлуатації українських чоловіків у рамках торгівлі людьми в Україні та світі, визначення основних сфер суспільного життя, в яких чоловіки стають об'єктами торгівлі людьми.

За даними Міжнародного бюро праці (ILO), прибуток від всіх видів насильницької праці (рабства) становить 44,3 млрд доларів щорічно. З них 31,6 млрд приносить торгівля людьми, зокрема, сексуальне рабство приносить 27,8 млрд доларів щорічно.

Тисячі молодих українців стають жертвами торгівлі людьми при виїзді за межі України. Відсоток чоловіків, що постраждали від работоргівлі, збільшується не просто з кожним роком, а щокварталу [1].

Так Міжнародна організація міграції (МОМ) у 2006 р. надала допомогу приблизно 18 % чоловіків від усієї кількості осіб, яким надавалася підтримка, а в 2005 р. їх частка складала лише 14 %. У 2007 р. відсоток чоловіків, які стали жертвами торгівлі людьми, становив приблизно 24 % [2, 4]. У 2011 р. за інформацією українського представництва Міжнародної організації міграції частка чоловіків, які стали жертвами торгівлі людьми, становила приблизно 43 %, з них дві третини зазнавали трудової експлуатації [3].

Торгівля чоловіками й хлопчиками в Україні й Білорусі набула глобальних масштабів. За статистичними даними Міжнародної організації з міграції, 28 % білоруських і 17 % українських чоловіків протягом останніх років стали жертвами торгівлі людьми. Чоловіків з України продають в основному для трудової експлуатації в Росію (29 %), Туреччину (19 %), країни Євросоюзу (Польща — 14 %) або Близького Сходу. 91 % випадків торгівлі людьми з метою трудової експлуатації відбувається в Центральну Азію, з них 70 % жертв є чоловіки.

Однак Україна є не лише країною-постачальником чоловіків для незаконного ринку праці, але й країною-призначення. Так, в Україні зазнають трудової й сексуальної експлуатації чоловіки із Конго, Молдови, Узбекистану, Чехії й Пакистану.

Чоловіки стають жертвами торгівлі людьми переважно у віці від 14 до 44 років (87,7 %), найбільш вразливою категорією є особи у віці від 25 до 34 років (45,2 %). Більшість з них перебувають у скрутному матеріальному становищі (87,6 %) та лише 2,1 % зазначили, що їх задовольняло їхнє матеріальне становище [4, 32]. За повідомленням Агентства США з міжнародного розвитку у 2010 р. 45 % чоловіків в Україні заробляли менше 100 доларів США на місяць [5, 44].

Рівень матеріального благополуччя осіб, які мігрували та унаслідку стали жертвами торгівлі людьми в країні-призначення, вищий, ніж у жертв, вербування яких здійснюється на території країни-походження. Це пов'язано з тим, що особі для міграції потрібен первинний капітал (заощадження) для оплати витрат, пов'язаних з оформленням особистих та проїзних документів, оплатою послуг посередника. Це й обумовлює, що жертвами у таких випадках стають особи з середнім рівнем матеріального забезпечення та нижче середнього, але не бідні. Такі особи характеризуються низьким рівнем економічних домагань у країні-призначення.

Факти вербування осіб з метою їхньої подальшої трудової експлуатації не знаходять повного свого відображення в статистиці, оскільки ці люди не вважають себе потерпілими. «Чоловіки через гендерні особливості не шукають відкрито допомоги та не визнають себе жертвами. Здебільшого вони працювали на підприємствах, лісоповалах, моряками або просто прагнули заробітку за кордоном», — пояснює Т. Іванюк, фахівець українського представництва МОМ [6; 7].

Ще одним фактором, який впливає на відображення реальної кількості випадків торгівлі людьми у статистиці, є те, що більшість випадків вербування жертв трудової експлуатації здійснюється серед мігрантів на території країни-призначення. Чоловіки, які постраждали від трудової експлуатації, як прави-

ло, не користувалися послугами посередників для організації подорожі та законного працевлаштування, оскільки більшість із них виїжджають до європейських країн (Чехії, Португалії, Іспанії) на підставі туристичних віз або ж до Російської Федерації (виїзд куди не викликає в українців особливих труднощів) і не звертаються до правоохоронних органів у випадку порушення їхніх прав. Не маючи законних підстав залишатися в країні-призначення, а також коштів для проживання і роботи, вони погоджуються на пропозиції будь-яких осіб щодо можливості працевлаштування, відтак і потрапляють до тенет торгівців людьми.

Гендерні стереотипи також впливають на ставлення громадськості та самих жертв-чоловіків до свого статусу жертви. Так, всі заходи реінтеграції орієнтовані на надання допомоги жертвам торгівлі людьми жіночої статі.

Правоохоронні органи, в свою чергу, не завжди правильно кваліфікують дії винних осіб. Оскільки довести факт торгівлі людьми є проблематичним з огляду на складність виявлення доказової бази, тому кваліфікують їх або ж як порушення трудового, міграційного законодавства, або ж як утримання місць розпусти. Саме тому в процесі вивчення 84 вироків, винесених судами на території України протягом 2002-2009 рр, не виявлено жодного факту внутрішньої торгівлі людьми, хоча в ЗМІ неодноразово про це повідомлялося. Так, в одному з районів Запорізької області протягом півроку під керівництвом приватного підприємця, якому належить свиноферма, група людей викрадала осіб без постійного місця проживання, їх закривали в підвалах, де насильно утримували та примушували працювати. Люди піддавалися експлуатації, психологічному й фізичному впливові: їх били, вони працювали по 17–19 годин на добу. Працівниками міліції було затримано шість осіб, причетних до насильницького утримання людей та їхньої експлуатації (жителів Запорізької, Харківської і Дніпропетровської областей). Більше 100 осіб стали жертвами «трудової» діяльності на свинофермі [8].

Жертви трудової експлуатації, як правило, проживають групами на території, де виконують трудові функції, та практично не залишають її без поважних причин і згоди експлуататорів. Ці люди мешкають у непридатних для життя місцях (сільськогосподарських або промислових спорудах), носять одяг, що не захищає їх від шкідливого впливу виробництва; позбавлені можливості нормально харчуватися; не мають доступу до зароблених ними коштів; працюють понад норму (12 та більше годин на добу) без вихідних; позбавлені можливості вільно пересуватися; лише за згоди «роботодавця» можуть отримати медичну допомогу; піддаються штрафним санкціям; зазнають жорстокого, нелюдського ставлення, фізичного та психічного насилля; часто не мають елементарних навиків та відповідної освіти для виконання окремого виду занять; працівники змушені купувати в «роботодавця» знаряддя праці, продукти харчування, ціна яких значно перевищує їхню реальну вартість.

Ще одним плацдармом для розгорнення практики трудової експлуатації українських громадян стали підпільні шахти Донбасу. В останнє десятиліття обсяги нелегального видобутку вугілля і породи в Україні досягли декількох

мільйонів тонн на рік. Реструктуризація вугільної галузі, що передбачає закриття нерентабельних державних шахт, зумовила відкриття напівлегальних шахт-копанок. Робота на них залишається чи не єдиним способом заробітку в невеликих містах на сході країни.

Жертви торгівлі людьми з України зазнають експлуатації на лісозаготівлях у Російській Федерації. Так, 20 особам з України пообіцяли заробітну плату у розмірі 2 тис. доларів на місяць. Вони за власний рахунок дісталися до місця призначення, звідти їх доправили на лісоповал, де останні й зазнавали трудової експлуатації, практично працюючи за продукти харчування. Втекти не було можливості, оскільки тайга простягалася на сотні кілометрів.

В Узбекистані самі представники правоохоронних органів збирали осіб без документів і через приймальник-розподільник продавали бомжів для робіт на нелегальних плантаціях бавовнику.

У 2005 р. неподалік від м. Москви було виявлено господарство на 90 гектарах, де 134 робітники-мігранти з Узбекистану перебували в становищі рабів. Посередник привозив їх до Москви групами по десять осіб і отримував від фермера 1000 рублів за кожного робітника, включаючи компенсацію за перевезення та харчування. Узбецькі робітники потрапляли в боргову кабалу, оскільки їм необхідно було відпрацювати всі витрати, пов'язані з їхньою «доставкою» до місця призначення. В господарстві діяла сувора система штрафів та покарань [9, 13].

Ще однією сферою експлуатації чоловіків є використання їхньої праці в морському та рибному промислі. Так, в економічно розвинутих країнах професія моряка не вважається престижною, оскільки заробітна плата на березі вища, ніж на морі, незважаючи на факт відриву його від сім'ї та пов'язаний з цим стрес. З 1989 р. українські моряки отримали статус дешевої робочої сили на міжнародному ринку праці та користуються попитом у західних судновласників [10, 186]. Вони вимушені шукати роботу під іноземними прапорами, що свідчить про яскраву експортну направленість їхньої праці.

Все частіше у ЗМІ з'являється інформація, яка свідчить про те, що моряки та рибалки стають жертвами примусової праці та торгівлі людьми.

Торгівля людьми у формі використання примусової праці моряків у результаті обману є актуальною проблемою сьогодення, оскільки після розпаду Радянського Союзу та занепаду торгового морського судноплавства і Чорноморського флоту когорта кваліфікованих працівників залишилися без засобів для існування. У результаті приватизації радянського флоту утворилося багато невеликих приватних судновласницьких компаній. Їхні судна можна зустріти на далеких промислах (у Південно-Східній Африці і т.д.). У сучасних глобалізаційних умовах судновласником можуть бути громадяни будь-якої країни, екіпаж — міжнародною «збірною солянкою», а державний штандарт обирається за принципом: де менше податків — там і Батьківщина.

Українських моряків, які стали жертвами торгівлі людьми, можна знайти у різних куточках світу. Все це стало можливим у результаті безвихідності матеріального становища моряків та їхньої юридичної необізнаності.

За даними крьюінгових компаній України, на міжнародному морському ринку праці в 2008 р. працювало 68 тис. моряків (з них 53 тис. з Одеської області). З урахуванням інших каналів виїзду моряків за кордон з метою працевлаштування така цифра може коливатися від 80 до 100 тис. (це приблизно 4% від загального числа трудових мігрантів) [11].

У 2005 р. у ЗМІ повідомлялося, що українська крьюінгова компанія здійснювала набір моряків для роботи на японському судні та обіцяла заробітну плату в межах 1200–1600 USD, в залежності від кваліфікації. Моряки, які підписали договори з крьюінговою компанією, за власний рахунок добиралися до Сахаліну (Російська Федерація), де компанія-партнер повідомляла їм, що їхні договори не мають юридичної сили, оскільки їхні українські партнери не були уповноважені їх підписувати. Для укладання нових контрактів у моряків забрали документи й повідомили, що заробітна плата буде меншою. 25 українських моряків доставили на російське, а не на японське судно, де примусили займатися незаконним промислом крабів. Вони працювали майже цілодобово; спати дозволялося не більше 3 годин на добу і то не кожну ніч; їм не вистачало прісної води, а тому часто їм доводилося пити солону воду або воду з айсбергів; доступ до туалету був обмежений; їм не надавалася медична допомога у випадку хвороби; харчування було низькокалорійним, а тому не давало змоги відновити фізичну силу після роботи. Моряки провели в таких умовах від шести до десяти місяців та були звільнені тільки тоді, коли російська прикордонна служба затримала судно [4, 60].

Фахівці крьюінгових агентств зазначають, що «приблизно 50 % моряків наймаються тіньовим чином через неліцензовані фірми або через індивідуальних посередників» [12, 53].

Найняті працівники іноді виявляються абсолютно безправними. «Іноді письмовий контракт взагалі не підписується. Іноді в ньому залишається незаповнена графа про дату звільнення і навіть ручку залишають, якою було підписано контракт, щоб вписати потрібну дату» [12, 54].

Моряки зазнають експлуатації в незаконному риболовецькому промислі. Зокрема, заступник начальника «Центру Т» ГУ МВС РФ по Далекосхідному федеральному округу П. Нехорошков на брифінгу в Хабаровську офіційно заявив журналістам про те, що ряд риболовних компаній Далекого Сходу, які наймають на роботу приїжджих, не виконують перед ними свої зобов'язання. «Останнім часом особливо часто стали надходити повідомлення про те, що в риболовній галузі використовується рабська праця» [13]. За його словами, риболовні компанії Сахаліну і Примор'я використовують, в основному, працю громадян України. «З людьми укладають контракти, в яких одним з головних пунктів є велика заробітна плата, пояснив П. Нехорошков. Але коли працівників доставляють на Далекий Схід, у них забирають документи і, застосовуючи фізичну силу, примушують працювати на компанію з вилову і переробки риби, а грошей не платять. Люди не мають можливості повідомити про себе родичам, тому що постійно знаходяться в морі. Звичайно, іноді вони заходять на напівстихійні стоянки, де поповнюють запаси палива і продовольства, але потім знову відправляються на риболовецький промисел» [13].

Судно «Ранд-2» («Естонський берег 2») простояло в норвезьких фіордах три місяці. У рейс моряків відправляла Калінінградська фірма ТОВ РПК «Куршський берег». Представники компанії повідомили, що судно відправляється у рейс тривалістю 40 днів до Норвегії для перевезення вантажу. У Норвегії в порту Мідсунд на острові Отрей «Ранд-2» судно пришвартували біля фабрики «Фіш-експорт», яка займалася переробкою риби. Капітан судна повідомив морякам, що доки немає риби для перевезення, необхідно буде працювати на фабриці за 3,5 долари за годину вахтовим методом, вісім годин через вісім. Облік робочого часу вели технолог з капітаном. Новий власник відмовився від послуг моряків та оплати їхньої праці [12, 54].

Проблема експлуатації на риболовецькому промислові є проблемою бідних країн, які мають вихід до моря: Таїланд, М'янма, Бірма і т.д.

Дані свідчать про практику найму шляхом обману як в М'янмі, так і серед бірманської громади мігрантів у Таїланді. Після найму на роботу їх обмежують у свободі пересування за допомогою фізичного утримання. Їх фотографували для паспортів та видавали посвідчення бірманським працівникам зі статусом тайських підданих. Зважаючи на відмінності в іменах, зафіксованих у реєстрі, ця практика дозволяє судновласникам заперечувати, що ці люди були у них найманими працівниками.

У доповіді, яка базується на основі тайських урядових джерел, стверджується, що більше 10 000 працівників зазнають експлуатації на риболовецьких траулерах. Аналогічні повідомлення про примусову працю на риболовних судах надходять і з Європи. МФТ наводить приклад індонезійських рибалок, які заплатили агентству за наймом 500 доларів США в якості оплати за працевлаштування на судно, що належало іспанському судновласнику, а потім одержували менше третини тієї заробітної плати, яка була їм обіцяна спочатку [14, 36].

Жертви риболовецького рабства не отримують обіцяних грошей, залишаються інвалідами, покинутими в тисячах кілометрів від дому.

Ще одним цікавим проявом торгівлі людьми в сучасних умовах є використання посвідчення моряка для ніби то організації міграції людей, які володіють робочими спеціальностями. Їх відправляли на судноремонтні заводи Латвії під виглядом моряків, за гроші забезпечуючи їх так званими «паспортами моряка» і судовими ролями, до яких було внесено свідомо неправдиві дані», говориться в повідомленні прес-служби Головного управління Служби безпеки України в Криму [15, 65].

На додаток до експлуатації в традиційних сферах діяльності є приклади використання чоловіків для вчинення дрібних злочинів, участі у незаконних боксерських поєдинках або азартних іграх та сексуальної експлуатації [5, 15].

Торгівля людьми, сутенерство та чоловічі борделі досить рідкісні у сфері чоловічої проституції. Більшість чоловіків працює в одиночку і самостійно, хоча в деяких країнах також поширені нічні клуби з танцюристами в стилі гоу-гоу («go-go boys»), з послугою танець на столі («table dancers»), а також так звані «працівники бару», які ділять свій прибуток від проституції з госпо-

дарем того закладу, в якому вони знаходять собі клієнтів. Особливо привабливі чоловіки зазвичай працюють у спеціальних агентствах ескорт послуг. Молодість і приваблива зовнішність відіграють значну роль у чоловічій проституції. Тому «кар'єра» чоловіка у сфері секс-послуг зазвичай набагато коротша, у порівнянні з жіночою. Молоді чоловіки займаються проституцією лише невеликий проміжок часу і лише за певних обставин. Проституцією займаються деякі підлітки, заробляючи гроші на «кишенькові витрати», або ж студенти, які таким чином оплачують своє навчання, їжу, квартиру. Інші ж — жертви торгівлі людьми підлітки, які втекли з дому, безробітні та бездомні молоді чоловіки залишаються прив'язані до світу платного сексу протягом декількох років, поки не зникне на них попит. Переважна кількість чоловіків зазнають сексуальної експлуатації у віці від 18 до 25 років, лише незначна їх частина «працює» після 30 років [16].

Література

1. Златкин Т. Борьба милиции с работоторговлей : статистика и факты [Электронный ресурс] // Тим Златкин // Электронная газета Корреспондент.net. — Режим доступа : <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/vladrayher/a4225>.
2. МОМ в Україні. Огляд діяльності. Програма представництва міжнародної організації з міграції в Україні. 2008. 10 с.
3. Торговцы людьми охотятся на украинских мужчин, лидер эксплуататоров — Россия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.bagnet.org/news/ukraine/151075>.
4. IOM Global database thematic research series: Trafficking of men — a trend less considered The case of Belarus and Ukraine Rebecca Surtees NEXUS Institute, Vienna. Report prepared for the International Organization for Migration (IOM). 2008. 123 p.
5. Trafficking of adult men in the Europe and Eurasia region. USAID. — September 2010. — 44 p.
6. Утечка украинских мужчин за границу шокирует (статистика) [Электронный ресурс] // Электронная газета From.ua.com. — 2008. — 25 сент. — Режим доступа : <http://from-ua.com/news/462942dc63e54.html>.
7. Українських хлопчиків продають «для розваг» росіянам і туркам [Електронний ресурс] // Новини ТСН. 2009. 15 січ. Режим доступа : <http://www.tsn.ua/ua/chorna-hronika/ukrayinskih-hlopchikiv-prodayut-dlya-rozvag-rosiyanam-i-turkam.html>.
8. Шок! Запорожские фермеры откармливали своих свиней отборной божьятиной [Електронний ресурс] // Электронная газета From.ua.com. — 2008. — 24 сент. — Режим доступа : <http://from-ua.com/news/83e5bca07914c.html>.
9. Как организовать и защитить трудовых мигрантов в сельском хозяйстве и смежных отраслях. Международный союз работников пищевой и табачной промышленности, сельского хозяйства, ресторанного и гостиничного обслуживания, общественного питания и смежных отраслей (IUF). — 2008. — 21 с.
10. Избаш О. Правовое регулирование трудовых отношений моряков в Украине // Сучасний вимір держави та права : зб. наук. пр. / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. Миколаїв : Іліоп, 2008. — С. 185–187.
11. Ильина П. Трудовая миграция: проблемы и пути их решения [Электронный ресурс] // Морская правда. — 2009. — № 48. — Режим доступа : <http://seatruth.com/issues/48/64-trudovaya-migraciya-problemy-i-puti-ix-resheniya.html/>
12. Изучение ситуации и предложения по укреплению потенциала противодействия торговли людьми в Калининградской области / Междунар. орг. по миграции. — 2006. — 109 с.
13. Макаркова Е. Рабы и рыба [Электронный ресурс] // Заграница. — № 1–2 (363–364). — Режим доступа : <http://www.zagran.kiev.ua/index.php?new-363-364&#a3647>.
14. Цена принуждения. Глобальный доклад, представленный в соответствии с механизмом реализации Декларации МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда / Междунар. конф. труда 98-я сессия, Междунар. бюро труда. — ЖЕНЕВА, 2009. — 101 с.

15. СБУ виявила нелегальний канал переправлення українців до Латвії // Право. УНІАН. 2009. № 37, 26 жовт. 1 листоп. С. 65.
16. Запрещенные формы сексуального поведения и сексуальное насилие. Архив сексологии им. Маркуса Хиршфельда [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www2.hu-berlin.de/sexology/ECR6/html/homosexual_prostitution.html.

Анотація

Раковська Ю. В. Особливості експлуатації чоловіків у рамках торгівлі людьми. Стаття. Проблема торгівлі чоловіками з метою трудової та сексуальної експлуатації набуває все більшого значення в країнах третього світу в сучасних глобалізаційних умовах. Викликає занепокоєння епізодичність відображення випадків торгівлі чоловіками в міжнародній статистиці та статистиці окремих держав. Автор визначає сфери економіки, в яких чоловіки зазнають трудової експлуатації, та особливості їх сексуальної експлуатації.

Ключові слова: торгівля людьми, торгівля чоловіками, трудова експлуатація чоловіків.

Аннотация

Раковская Ю. В. Особенности эксплуатации мужчин в рамках торговли людьми. — Статья. Проблема торговли мужчинами с целью трудовой и сексуальной эксплуатации приобретает все большее значение в странах третьего мира в современных глобализационных условиях. Вызывает беспокойство эпизодичность отображения случаев торговли мужчинами в международной статистике и статистике отдельных государств. Автор определяет сферы экономики, в которых мужчины подвергаются трудовой эксплуатации, и особенности их сексуальной эксплуатации.

Ключевые слова: торговля людьми, торговля мужчинами, трудовая эксплуатация мужчин.

Summary

Rakowska Y. V. Peculiarities of exploitation of men in terms of human trafficking. Article. The problem of traffic in men with the aim of labor and sex exploitation assumes ever greater importance in the countries of the Third World in conditions of modern globalization. Incidence of traffic in men cases representation in international statistics and statistics of particular states provokes concern. The author identifies the fields of economy where men sustain labor exploitation and determines the peculiarities of their sex exploitation.

Keywords: human trafficking, traffic in men, labor exploitation of men.

УДК 343.23:343.122:614.253.8

В. В. Марєєв

ПАЦІЄНТ ЯК ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ

Ознаки потерпілого неодноразово згадуються Законодавцем в диспозиціях норм Особливої частини КК України як такі, що формують ознаки злочину в цілому. Отже, правильне визначення статусів «пацієнт» та «хворий» має надзвичайно важливе як наукове, так і практичне значення, зокрема, для кваліфікації суспільно небезпечних діянь у сфері охорони здоров'я та медичної діяльності.

Даній тематиці присвячені публікації таких авторів, як О. І. Смотров, А. А. Азаров, І. А. Захаров, Н. Б. Болотіна, С. Г. Стеценко, А. М. Зелінський, Р. О. Стефанчук та інших. Проте без належної уваги залишено дослідження проблеми пацієнта як потерпілого від злочину, що зумовлює актуальність статті.

© В. В. Марєєв. 2012